

H.C. HANSEN OG HANDELSFORHANDLINGERNE I MOSKVA 1956

■ MARIANNE ROSTGAARD OG MOGENS RÜDIGER

I marts 1956 var stats- og udenrigsminister H.C. Hansen på officielt besøg i Moskva. Besøget er gået ind i dansk historieskrivning som historien om, hvordan H.C. Hansen ved at stå fast på ikke at levere tankskibe til Sovjetunionen, vovede at tale Moskva midt imod og vandt en dansk sejr i Den Kolde Krigs lange slagsmål mellem Øst og Vest.

Det er en rigtig David og Goliat historie. Den lille, men modige og kloge, mod den store, brovtende sovjetiske bjørn. Netop fordi det er en god historie, er den blevet genfortalt mange gange, siden Julius Bomholt første gang skrev historien i *Bogen om H.C. Hansen* i 1960.¹ Poul Hammerich har brugt den i *Velfærd på afbetaling*,² og senest har Claus Bjørn gengiver historien i *H.C. Hansen. En biografi* som en historie om en maratonforhandling med banken i bordet og højroret tale fra Khrusjtjovs side, mens H.C. Hansen bevarede det kølige overblik og ikke lod sig gå på.³ Udover Julius Bomholts bidrag fra *Bogen om H.C. Hansen* bygger Claus Bjørn sin fremstilling på Peder Tabor's *Nærbilleder*. Peder Tabor var redaktør for Social-Demokraten og med på rejsen til Moskva, ligesom en række redaktører og journalister fra de andre landsdækkende danske aviser. Også Bo Lidegaard har brugt historien i *H.C. Hansens liv og tid. En historie fortalt i billeder*,⁴ og et ekko af historien kan genfindes i *Den kolde krig og Danmark*, opslaget om H.C. Hansen, hvor vi får at vide, at H.C. Hansen i forbindelse med handelsforhandlingerne 1956 i Moskva "modstod Moskvas krav om, at Danmark skulle bryde med NATOs politik for såkaldte "strategiske varer" ved at levere Sovjetunionen danskbyggede tankskibe".⁵ Samme udlægning af handelsforhandlingerne i Moskva i 1956 får vi i Bent Jensens bog *Bjørnen og haren*.⁶

---

¹ Bomholt: *Bogen om H.C. Hansen*, s. 57ff.

² Paul Hammerich: *Velfærd på afbetaling*, s. 57 – 63.

³ Bjørn: *H.C. Hansen. En biografi* s. 328 - 332.

⁴ Lidegaard: *H.C. Hansens liv*, s. 124, Lidegaard bygger på Peder Tabor's fremstilling og portræt af H.C. Hansen under forhandlingerne.

⁵ *Den kolde krig og Danmark*, opslag: H.C. Hansen s. 329.

⁶ Jensen: *Bjørnen og haren*, s. 488.

Der er faktisk kun en virkelighedsnær skildring af forhandlingerne i litteraturen, både den populære og den mere seriøse. Den finder vi i *Dansk Udenrigspolitikks Historie*, bd. 5,⁷ som er den eneste fremstilling, der ser ud til at have benyttet det centrale kildemateriale. Bent Jensen bygger på dele af det centrale kildemateriale, men har øjensynlig ikke haft fat i de vigtigste dokumenter. Der eksisterer nemlig både officielle orienteringer om handelsforhandlingerne, eksempelvis orienteringer til Udenrigspolitisk Nævn og NATOs Ministerråd, og et fortroligt, betydeligt mere udførligt referat fra forhandlingerne i Moskva som fremstillingen i *Dansk Udenrigspolitikks Historie* bygger på.⁸

Som al anden historieskrivning er tolkning og fremstilling af et begivenhedsforløb afhængig af, hvilke kilder man bygger på, og den kontekst kilderne sættes ind i. Det udførligste referat fra forhandlingerne i Moskva om tankskibssagen er mødereferater fra 3., 5. og 6. marts.⁹ Referaterne har kun været kendt af en lille snæver kreds. De opbevarede oprindeligt som fortrolige skabssager sammen med et notat fra Nils Svenningsen fra et møde med den sovjetiske ambassadør i København 8. februar 1956 forud for forhandlingerne i Moskva. Hvad angår de udførlige mødereferater, ligger der en lille notits fra 1960 om, at direktøren har resolveret, at de fleste eksemplarer af referaterne skal destrueres. Det må være en beslutning, Svenningsen traf ved sin afgang som direktør for Udenrigsministeriet. Som det fremgår, var det ikke meningen, at andre end en lille snæver kreds, for hvem det har været nødvendigt, skulle have adgang til det udførlige referat fra forhandlingerne. Til brug for alle andre blev der udarbejdet forskellige orienteringsskrivelser, som ikke er forkerte, men hvor noget er udeladt. Men lad os først kort rekapitulere, hvad sagen om tankskibene handlede om.

TANKSKIBE SOM EN DEL AF DEN KOLDE KRIG

Tankskibe var en ømtålelig sag, som første gang kom på dagsordenen i 1952.¹⁰ Som led i afslutningen af en handelsaftale i 1948 var det blevet aftalt, at Danmark skulle levere to tankskibe til Sovjetunionen. I 1950 blev den USA initierede Coordinating Committee (CoCom) oprettet som forum for at forhandle lister over strategiske varer, der enten var omfattet af forbud mod eksport til Sovjetunionen el-

⁷ Olesen og Villaume: *Dansk Udenrigspolitikks historie* s. 352.

⁸ Bent Jensens *Bjørnen og haren* henviser i noter og kildefortegnelse alene til den pakke/læg (5.D.30.d/1) der indeholder de officielle orienteringer og ikke øvrige akter i sagen, hvor det fortrolige, udførlige referat befinder sig (5.D.30.d/3).

⁹ I *Dansk Udenrigspolitisk Historie* bd. 5 refereres til dem som bilag: Mødereferater fra Kreml (efterfulgt af dato).

¹⁰ Boje, Rostgaard og Rüdiger: *Handelspolitikken som kampplads*; jf. dog også Skivild, *Cocoms og USA's embargo*. Denne artikel bygger på kildemateriale, som vi også har trukket på i bogen. Bogen levnede ikke mulighed for at følge historien om H.C. Hansen og handelsforhandlingerne i Moskva til dørs. Det har vi først fået mulighed for at gøre med denne artikel, som derfor ikke er identisk med kapitler eller afsnit i den kommende bog.

ler underlagt væsentlige begrænsninger, fx omfang af eksport eller særlige krav til det eksporterede.

Tankskibe havnede på listen over varer, det ikke var tilladt at eksportere til Østblokken. I 1952 var tankskibet "Apsheron" klar til aflevering til Sovjetunionen, en aflevering som især den amerikanske kongres satte sig imod. Den amerikanske kongres havde unilateralt og uden om CoCom vedtaget at stramme embargoen overfor de kommunistiske lande i form af den såkaldte "Battle-act". Battle-act (opkaldt efter den senator Battle, der stillede forslaget i kongressen) påbød afbrydelse af økonomisk og militær hjælp til amerikanske allierede, der ikke overholdt embargo-bestemmelserne i samme lov. Fra både dansk og amerikansk regerings-side var der interesse for at få sagen om "Apsheron" landet, uden der gik skår i det dansk-amerikanske forhold. Det lykkedes, blandt andet fordi leverancen var aftalt før CoComs stiftelse.

Som efterspil blev sagen om aflevering af "Apsheron" af DKP (Danmarks Kommunistiske Parti) udnyttet til en propagandaoffensiv. Hovedindholdet heri var, at Danmark havde underlagt sig USAs og NATOs og krav om ikke at bygge eller levere tankskibe til Sovjetunionen til skade for beskæftigelsen på danske skibsværfter. Både selve begivenhedsforløbet omkring "Apsheron" og DKPs kampagner for beskæftigelsen på værfterne fik spørgsmålet om tankskibe til Sovjetunionen til at fylde i den offentlige debat i 1952-53, hvor der fra flere sider blev fremført krav eller ønsker om at udvide samhandelen med Sovjetunionen.

HANDELSFORHANDLINGER MED SOVJETUNIONEN

I perioden fra 1950 til 1953 eksisterede der ikke nogen handelsaftale med Sovjetunionen – hvilket dog ikke betød, at der ikke blev handlet. I 1953 blev der indgået en midlertidig et-årig aftale, og det var meningen, at der i 1954 skulle indgås en ny mere omfattende, flerårig aftale. Sent i forhandlingsforløbet i sommeren 1954 dukkede kravet om levering af tankskibe fra Danmark til Sovjetunionen op. Der er ingen tvivl om, at Moskva vidste, at tankskibe var på den "forbudte" liste. Hvilket motiv, Sovjet havde til at stille et krav om, at man fra dansk side skulle levere tankskibe, og dermed overtræde CoCom-bestemmelserne om eksport til Østblokken, vides ikke med sikkerhed. Der er let divergerende tolkninger i litteraturen, men alle er dog enige om, at det enten var et hoved- eller sideformål at søge at lokke de danske forhandlere til at indvilge i at levere tankskibe til Sovjetunionen – eller som minimum at kunne bruge et nej til en ny propagandaoffensiv. I bund og grund var det derfor ikke H.C. Hansen, der stod fast i 1956, men J.O. Krag, som var leder af forhandlingsdelegationen i 1954, der stod fast. Der er som nævnt let divergerende tolkninger af de sovjetiske motiver, men det står fast, at de dansk-sovjetiske handelsforhandlinger strandede på det sovjetiske krav om levering af tankskibe. Selvom man fra dansk side hellere end gerne ville samhandle, var der ingen blandt de ansvarlige politikere, der i 1954 drømte om at bryde CoComs em-

bargoregler, heller ikke selv om man fra dansk side helst havde været reglerne foruden.¹¹

Invitationen til H.C. Hansen til at komme på officielt besøg to år senere blev modtaget i december 1955. Officielt skulle der ikke diskuteres handel. Dagsordenen for mødet var ifølge H.C. Hansens udtalelser til pressen 17. februar 1956 civil redningstjeneste i Østersøen, udrejsetilladelse for dansk-fødte personer fra Sovjetunionen, hjemsendelse af danske krigsfanger, der endnu befandt sig i Sovjetunionen, samt en overenskomst om civil luftfart. Derudover skulle der forhandles kulturudveksling, hvilket var grunden til, at Julius Bomholt som eneste minister udover H.C. Hansen deltog i besøget. H.C. Hansen og Udenrigsministeriet vidste dog udmærket, at dagsordenen også omfattede handel, selv om der ikke offentligt blev sagt noget herom. For om muligt at finde ud af, om der var bevægelse i de sovjetiske positioner, og om det derfor var muligt at få et positivt resultat ud af at genoptage de i 1954 afbrudte handelsforhandlinger, sendte Udenrigsministeriet gennem den sovjetiske ambassade i København i januar 1956 en forespørgsel til Moskva om, hvorvidt levering af tankskibe stadigvæk ville være et uomgængeligt krav for indgåelse af en ny handelsaftale. 8. februar blev der holdt et lille møde mellem H.C. Hansen, Nils Svenningsen, ambassadør Slavin og ambassade-råd Kaplin, der fungerede som tolk; notits (referat) fra mødet blev udarbejdet af Nils Svenningsen. På mødet blev det klart, at levering af tankskibe ikke ville være et uomgængeligt krav for at indgå en handelsaftale, men Danmark skulle principielt indvilge heri.¹² Det kan synes lidt spidsfindigt, men da spørgsmålet om en handelsaftale i to år havde været skrinlagt på spørgsmålet om levering af tankskibe eller ej, skulle der findes en måde, hvorpå man kunne komme videre uden tab af ansigt fra sovjetisk side.

FORHANDLINGERNE MARTS 1956

Det var her forhandlingerne i Moskva marts 1956 tog udgangspunkt – der skulle findes en løsning, så Moskva kunne sige, at Danmark indvilligede i at levere tankskibe, uden at de rent faktisk blev leveret. Det gav anledning til adskillige mere eller mindre kreative forslag. På et tidspunkt var man fx inde på, at begge parter skulle levere et tankskib til den anden, indtil den sovjetiske forhandler bemærker, at det vel egentlig er et absurd forslag. Et andet kreativt forslag fra sovjetisk side gik ud på, at Danmark skulle sørge for at udarbejde et tilbud på levering af et tankskib, som var umådeholdent dyrt og til levering efter adskillige år, hvorefter de sovjetiske forhandlere kunne sige, at man slet ikke var interesseret i danske tankskibe, fordi man kan få dem hurtigere og billigere andre steder. Mange af de replikker, som siden er gået igen i de gode historier om handelsforhandlingerne i

¹¹ Lidegaard: *Jens Otto Krag*, bd. 1, s. 471-478; Jensen: *Bjørnen og haren* s. 478; Boje, Rostgaard og Rüdiger: *Handelspolitikken som kampplads*, s. 335-341.

¹² Notits af 8. februar 1956 (Nils Svenningsen). 5.D.30.A (pk. 3).

1956, kan også genfindes i mødereferaterne fra Kreml, men i stedet for at se udsagnene som nærmest irrationelle udbrud af magtbrynde giver de for så vidt et udmærket billede af sovjetiske motiver og måder at tænke på. Det kan synes at være en sær logik – som at se i et troldspejl – men der er trods alt en indre logik i udsagnene. Mere herom senere. Bomholts kortere skildring af forhandlingerne lyder som følger:

Der forhandlede tankskib i sammenlagt 9 timer. Den anden forhandlingsdag havde russerne taget de mørkeste miner på, og det så ud, som om de spillede tid på et håbløst foretagende. De forstod deres metier. For H.C. gjaldt det om at holde forhandlingen flydende, og det lykkedes.

Den tredje dag stillede han et forslag udarbejdet om natten. Det blev pure kasseret. Nu var der kun 1½ time tilbage, og jeg tænkte ved mig selv: dette her er poker. Der bør ikke ske noget før 5 minutter i 12.

Forhandlingens delegerationer skiltes for en stund. Russerne gik ind i et værelse for sig selv, og vi stod tilbage og ventede på den besked, der måtte fremkomme. Det var en lidt besynderlig situation. Hele den østlige verdens herskere, der havde utallige millioner af menneskeskæbner i deres hånd, sad nu på den anden side af døren og puslede med et imaginært tankskib.

Efter en passende ventetid blev der forelagt os et forslag på russisk. H.C. måtte anse det for uantageligt. Den første sætning skrabe huden af næsen på os. Klokken nærmede sig 12. Vi kunne file på den russiske tekst, men valgte at skrive den om. H.C. formulerede – med direktør Svenningsens bistand – et udkast, der bag et høfligt tilsagn bevarede vor handlefrihed. Og sendte det ind bag den lukkede dør.

Endelig mødtes vi. Der var en vis forventning på begge sider, og det lettede, da Bulganin med et lille nik bemærkede. "Det er i orden". Den danske tekst var antaget.¹³

Begivenhedsforløbet i det udførlige referat har ikke nær samme dramaturgiske kvaliteter. Det adskiller sig fra de officielle redegørelser for forhandlingerne på tre punkter. For det første henvises der til mødet i København 8. februar. Det er også kun i det udførlige referat, at det står klart, at der ikke på noget tidspunkt var tale om et krav fra sovjetisk side om levering af tankskibe, man skulle blot principielt indvilge heri. Endelig fremgår det, at den løsning parterne kunne enes om, var et forslag fra Khrusjtjov med enkelte rettelser fra dansk side.

Forhandlingerne startede 3. marts, hvor der også forhandlede en række andre spørgsmål. Søndag den 4. marts var der sight-seeing. 5. marts forhandles der igen tankskib. Her fremlagde danskerne et forslag om, at der indgås en ny handelsaftale, hvor tankskibe indgår, samtidig med at der skrives en tekst om, at man er enige om, at der ikke skal leveres tankskibe – dvs. en officiel og en hemmelig

---

¹³ Bomholt i *Bogen om H.C. Hansen*, s. 63.

aftale. Ideen blev forkastet af Khrusjtjov. Forhandlingerne 5. marts gik med at prøve at finde en formel, hvor danskerne på en eller anden måde på skrift fik slået fast, at levering af de famøse tankskibe ikke skulle finde sted, mens Sovjet gentagne gange forsikrede, at det klart ville være sådan, men at det var vigtigt, at Danmark principielt indvilgede i at levere tankskibe til Sovjetunionen.

Efter formiddagssessionen den 5. marts blev forhandlingerne overladt til Svenningsen og den sovjetiske udenrigshandelsminister Kabanov, mens H.C. Hansen skulle videre med det officielle program. Svenningsen forsøgte forskellige formuleringer, men det fremgår af referaterne, at Kabanov fastholdt, at det skulle aftales, at der skulle leveres tankskibe, men at spørgsmålet om hvornår og hvorledes ikke behøvedes at blive aftalt nærmere før første kvartal 1957.

Svenningsen ville gerne have spørgsmålet om, 'hvornår' og 'hvorledes' udvidet til også at omfatte et spørgsmål om, hvorvidt der overhovedet skulle leveres et tankskib. Det mente Kabanov ville være at favorisere danskerne. Kabanov gik mange gange i løbet af de to sessioner, hvor han forhandlede med Svenningsen, at det var vigtigt for Sovjetunionen, at parterne blev stillet lige. Begge parter skulle kunne sige, at de havde fået noget ud af den indgåede aftale. Den russiske forhandler ville ikke gå med til åbent at skrive, at man også i 1957 skulle snakke om, hvorvidt levering af et tankskib var mulig, og dermed officielt åbne op for, at der ikke blev leveret nogle tankskibe. Russerne fastholdt, at Danmark på en eller anden måde principielt skulle indvilge i at levere de pokkers tankskibe. Kabanov understregede flere gange, at det ikke handlede om, at Danmark skulle levere et tankskib, og han slog fast, at Moskva ingen bagtanker havde med sit forslag om at udskyde forhandlingerne om levering af tankskibe til 1957. Det var i den forbindelse, at Kabanov sagde, at den danske leverandør i 1957 blot kunne sørge for, at pris og leveringstid for et tankskib var uantagelige – fx en leveringstid på 4 år og en høj pris.

Svenningsen kvitterede ved at sige, at han satte pris på, at Sovjet søgte at finde en formel, men at "den danske regering var nødt til at handle som en "bonus pater familias" og derfor må tage den situation i betragtning, at Sovjetunionen trods alt accepterer [tilbuddet om at købe et tankskib], selvom betingelserne var ufordelagtige".¹⁴

Diskussionen fortsatte med afprøvning af, med hvilke grunde den danske regering i 1957 ville kunne afslå at levere tankskibe. Kabanov sagde, at "det ville stå den danske regering frit at give en hvilken som helst forklaring". Svenningsen spurgte derefter, om det betød, at den danske regering "offentligt kan udtale, at den sovjetiske regering er indforstået med, at aftalen ikke indeholder nogen leveringsforpligtigelse". Her gik grænsen dog for, hvilke forklaringer man frit kunne vælge. Kabanov bemærkede til Svenningsen, at "en sådan optræden ville være ejendommelig

¹⁴ Referat af møde i det sovjetiske udenrigshandelsministerium mandag den 5. marts 1956 kl. 21 (5.D.30.d/3). Referatet er på dansk. Den tekst parterne forhandlede om er gengivet på engelsk. Derfor vekslen mellem dansk og engelsk i citaterne.

og vanskelig at forstå for de sovjetiske myndigheder. Man måtte spørge, hvilke forpligtelser Danmark så havde påtaget sig med aftalen." Svenningsen og Kabanov fortsatte med at diskutere, hvorvidt der i en evt. aftale om at udskyde forhandlingerne til 1957, hvor man skulle drøfte "conditions and terms", skulle tilføjes et "if and when" eller på anden måde noget med "possibilities". Herudover diskuteredes det af flere omgange, om evt. forhandlinger skulle foregå i 1. eller 2. kvartal af 1957. Efter at Svenningsen og Kabanov havde taget to runder 5. marts (kl. 15.30-17.15 og 21.00-0.15) var man ikke kommet frem til en løsning, der var acceptabel for begge parter. Det aftaltes derfor, at man skulle mødes kl. 9.45 næste morgen for at høre, om der havde været bevægelse. Hvis ikke måtte forhandlingerne igen overlades til H.C. Hansen og Khrusjtjov. Ved mødet kl. 9.45 6. marts konstaterede de to forhandlere, at man stadig ikke havde et forlig begge parter kunne acceptere.

6. marts kl. 10.00 mødtes H.C. Hansen og Khrusjtjov igen. Der blev aflagt referat fra møderne dagen før. H.C. Hansen fremlagde herefter et forslag, der tog udgangspunkt i den sovjetiske idé om, at man indgik en ny handelsaftale og udskød spørgsmålet om tankskibe til 1957. Det danske forslag til tekst lød: "Spørgsmålet om muligheder og betingelser for levering af et tankskib under denne aftale skal behandles særskilt i en forhandling mellem de to regeringer i anden halvdel af 1957." Forslaget holdt fast i, at der skulle indføres muligheder (ikke kun "conditions and terms"), og deadline for nye forhandlinger blev trukket så langt som muligt, til anden halvdel af 1957. Referat fra mødet fortsætter herefter:

Khrusjtjov foreslog uden direkte at gå ind på det danske forslag, hvorvidt tankskibsspørgsmålet ikke kunne løses på den måde, at man i kommunikéet udtalte, at parterne blev enige om, at Danmark skal levere tankskibe, men at spørgsmålet om mulighederne for at levere undersøges efter delegationens tilbagekomst til København. Hvis disse undersøgelser viste, at det af forskellige materielle grunde ikke var muligt at levere tankskibene, skulle Danmark levere skibe af lige så god art. Meningen med dette skulle være, at der var enighed om, at Danmark ikke skulle levere tankskibene, men at man til gengæld var enige om, at Danmark skulle levere andre ligeså gode skibe.¹⁵

Herefter bad H.C. Hansen om at få det russiske forslag på skrift, han ville ikke tage stilling uden at have set teksten. Den sovjetiske delegation gik bag lukkede døre for at formulere Khrusjtjovs forslag. Det sovjetiske udkast til tekst lød: "Begge parter blev enige om, at den danske side er indforstået med at levere to tankskibe til Sovjetunionen. Da det for den danske side er nødvendigt at undersøge spørgsmålet om de materielle produktionsmuligheder for at levere tankskibe, vil det endelige svar på dette spørgsmål fra dansk side blive givet efter Statsministerens hjemkomst til Danmark."

---

¹⁵ Referat fra møde i Kreml 6. marts 1956 kl. 10, s. 3 (5.D.30.d/3).

Den sovjetiske tankegang var stadigvæk, at der skulle være en eller anden produktionsmæssig hindring, man kunne henvise til som undskyldning. Som det var blevet sagt mange gange i forhandlingsrunderne 5. marts kunne man vel altid finde på en eller anden forklaring på, hvorfor en leverance ikke var mulig.

Forslaget blev herefter drøftet kort separat i den danske delegation. Hvad der blev sagt, fremgår ikke af det udførlige mødereferat. Men man har givetvis været meget lidt begejstret for passussen om de materielle produktionsmuligheder. Her slår logikken i to forskellige samfundssystemer igennem; en henvisning til de materielle produktionsmuligheder ville muligvis være gangbar i en østblok-sammenhæng, men næppe i Danmark anno 1956. Man kan forestille sig, hvad der kunne komme ud af at skulle hjem og forklare samtlige danske værfter, at de på et tilbud om at bygge tankskibe alle skulle svare, at det p.t. ikke kunne lade sig gøre, fordi der manglede kapacitet på værfterne, eller der ikke var noget stål at bygge skibe af. Svenningsen fremlagde i stedet et dansk ændringsforslag til den sovjetiske tekst med formuleringen "Fra dansk side erklærede man sig rede til under den aftale der træffes, at levere Sovjetunionen et tankskib eller i tilfælde af umuligheden heraf to hurtiggående fragtskibe på hver 10.000 tons lasteevne og med en fart af 17-18 knob."

Om det var muligt eller ej at levere et tankskib blev hermed et spørgsmål, danskerne selv kunne afgøre, i stedet for at skulle være genstand for forhandling igen i 1957. Som tidligere foreslået fra dansk side kom fragtskibe, som erstatning for tankskibet, med i forslaget. Bortset fra, at det allerede i kommunikéet præciseres, hvad erstatningen i givet fald skal være, og at formuleringen er mere elegant, er der ikke substansforskel på dette forslag og Khrusjtjovs sovjetiske. Det var Khrusjtjov, der kom med det forslag, som løste den gordiske knude, og som hele forløbet viser, var der vilje til at imødekomme de danske ønsker. Herudover må forslaget kaldes et godt kompromis på den måde, at begge parter både gav sig og fik indrømmelser. Efter at den danske delegation har ændret i det sovjetiske forslag, gik den sovjetiske delegation i enrum, for kort efter at vende tilbage og meddele at man "var indforstået med det danske forslag."¹⁶ Mødet var ifølge referatet forbi ca. 11.30.

Der står intet i referatet om, at det sovjetiske forslag var "uantageligt" (Bomholts formulering), og der er intet, der indikerer andet, end at målet var det kompromis, begge parter hele tiden havde været indstillet på at finde. Det betyder ikke, at det var enkelt at formulere en tekst, der på én gang lovede at levere et tankskib, og samtidig klart angav, at det ikke skulle leveres. Men hele den dramatik, som præger Bomholts referat, kan ikke genfindes i det udførlige referat fra det sidste og afgørende møde. Den passus, der hos Bomholt starter, "den tredje

---

¹⁶ Referat fra møde i Kreml 6. marts 1956 kl. 10.

dag stillede han [H.C. Hansen] et forslag udarbejdet om natten. Det blev pure kaseret”, må dække over det samme begivenhedsforløb, som det ovenfor citerede.

Hovedforskellen – bortset fra de litterære kvaliteter – er, at det i Bomholts tekst lyder, som om det hele svæver i uvished indtil sidste sekund, og at den sovjetiske delegation til det yderste forsøger at presse de danske forhandlere. Og man kan slet ikke af Bomholts fremstilling se, at det forslag, der herefter fremkommer fra sovjetisk side, er et forsøg på at formulere et kompromis, der imødekommer danske ønsker.

Det begrundes i øvrigt ikke i Bomholts tekst, hvorfor russerne har ”taget de mørkeste miner på”, og i det hele taget bruger en forhandlingstaktik, hvor man tilsyneladende søger at lægge maksimalt pres på danskerne, hvis tankskibet er ”imaginært”. Det var et imaginært eller et principielt spørgsmål, ikke et konkret - hvorfor det i Bomholts udlægning i bund og grund bliver uforklarligt, hvad sagen drejer sig om. Bomholt skriver sig ind i et i samtiden gængs billede af mørkemændene i Kreml, som man aldrig rigtig vidste, hvad var ude på, og som man af samme grund måtte frygte desto mere. Bomholts tekst bidrager til at udbrede dette gængse billede ved at fremstille de russiske ledere som irrationelle eller uudgrundelige.

DET IMAGINÆRE TANKSKIB

Ordet ”imaginært” er det eneste sted, hvoraf det i Bomholts tekst fremgår, at der var tale om et prestigespørgsmål fra russisk side. Nils Svenningsen, som også bidrog til *Bogen om H.C. Hansen*, skriver derimod netop, at ”det blev hurtigt klart, at der her drejede sig om et for Sovjetunionen vigtigt prestigespørgsmål. Sovjetregeringen kunne og ville ikke uden videre give efter på dette punkt.”¹⁷ Svenningsens skildringer af forhandlingerne i marts 1956 om betingelserne for at indgå en ny handelsaftale adskiller sig fra Bomholts ved, at dramatikken er betydeligt neddæmpet, og han anerkender, at Moskva søgte at finde en løsning, så der igen kunne indgås en handelsaftale.

Til trods for alle de stærke ord, der blev sagt af de sovjetiske forhandlere, endte altså drøftelsen af dette hovedspørgsmål under forhandlingerne med, at der blev fundet en løsning [...] Inden man nåede til enighed om den overfor citerede formulering, var der som nævnt udvekslet flere udkast, som ikke tilfredsstillede nogen af parterne. Snart kom initiativet fra dansk, snart fra sovjetisk side. Der var fart og flugt over meningsudvekslingerne.¹⁸

Det er en betydeligt mere virkelighedsnær fremstilling af begivenhederne end Bomholts. Når Svenningsen modsat Bomholt og Peder Tabor ikke er blevet brugt

¹⁷ Svenningsen i *Bogen om H.C. Hansen*, s. 193.

¹⁸ Sammesteds s. 195.

af historikerne, er det måske fordi man har tænkt, at Svenningsens fremstilling var en kedelig og let intetsigende embedsmandsfremstilling, der ikke for alvor fortalte, hvad der var foregået? Bomholts historie, som i sin tid blev skrevet som bidrag til et mindeskrift for H.C. Hansen, passer derudover langt bedre ind i det sidste ti-års kanonisering af H.C. Hansen som den stærke, handlekraftige anti-kommunist.¹⁹

Er der slet intet i de udførlige referater, der understøtter tesen om, at russerne ville have et tankskib leveret, og at H.C. Hansen får forhandlet tankskibe ud af varelisterne som andet og mere end tomme løfter, dvs. at forhandlingerne i 1956 handlede om et rigtigt tankskib og om at få Danmark til at bryde med CoComs embargo-regler? Svaret er, at tesen kun kan opretholdes, hvis man sidder med de mere eller mindre redigerede udgaver af forhandlingerne. Den officielle udlægning af, hvad der skete i marts 1956 i Moskva var – for det første – at danskerne modstod et russisk pres, men at det derudover på et tidspunkt (et ret tidligt tidspunkt som Nils Svenningsen lidt eufemistisk skriver et sted) stod klart for de danske forhandlere, at tankskibene fra sovjetisk side var et prestigespørgsmål.

Det kan forsvares, at H.C. Hansen og Bomholt bl.a. overfor Udenrigspolitisk Nævn holdt fast i, at det sovjetiske udgangspunkt var, at tankskibene skulle leveres ved at henvise til, at kravet om, at der skulle leveres konkrete tankskibe, ikke var frafaldet. Men den reelle forklaring er sandsynligvis, at H.C. Hansen og Nils Svenningsen holdt kortene tæt til kroppen, fordi handelsforhandlinger med Sovjetunionen erfaringsmæssigt var vanskelige, og der før var opstået uforudsete problemer. Herudover er H.C. Hansen generelt kendt for en udenrigsministeriel stil, hvor kort blev holdt tæt ind til kroppen.²⁰ Belært af dårlige erfaringer og de indenrigspolitiske problemer, strandede handelsforhandlinger tidligere havde givet, var taktikken overfor offentligheden overhovedet ikke at nævne ordet handel endsige tankskibe. Også i Udenrigspolitisk Nævn blev en eventuel genoptagelse af handelsforhandlinger kun nævnt som et spørgsmål, der formentlig ville blive taget op.

Det udførlige referat gør det som nævnt muligt at forstå, hvilken rationalitet der lå bag Khrusjtjovs ageren. Den var, relativt enkelt, at søge at bedre forholdet til omverdenen og især til de nordiske lande. Man kan sige, at det er en mærkelig måde at søge at skabe tillid på, højroset at søge at belære H.C. Hansen om, at Danmark burde melde sig ud af NATO, men der er på den anden side ingen grund til

---

¹⁹ Lars Hovbakke Sørensen *Trekantregeringen* er et eksempel herpå. I flg. Hovbakke Sørensen går der "på mange måder en lige linje fra H.C. Hansens samfundssyn til det syn på samfundet, der præger den første politik under den borgerlig-liberale regering, der tiltrådte i 2001." (s. 311).

Poul Hammerich fx kan dog ikke have haft noget politisk ærinde med sin genfortælling af Bomholts historie, her er det formentlig alene underholdningsaspektet, der har afgjort valg af kilde.

²⁰ Villaume: *Nødvendigheden som dyd*,

at betvivle, at Khrusjtjov mente det, når han sagde, at der fra 1955 var lagt en ny kurs i sovjetisk udenrigspolitik, hvor man ville fremme afspænding. Den nye sovjetiske udenrigspolitik skulle ikke true, men ville tværtimod fjerne hindringer for et mere venskabeligt forhold. Sovjetunionen havde været med til at skubbe bl.a. Danmark i armene på NATO i 1949, men nu var man slået ind på en ny politik, som ifølge Khrusjtjov ville overflødiggøre medlemskabet.²¹

FRA KRIG TIL SAMEKSISTENS

Det vil føre for vidt i denne sammenhæng at gå ind i en længere diskussion af skift i sovjetisk politik i 1955-56. Men forskerstanden er generelt enig om, at der ske skift både i sovjetisk indenrigs- og udenrigspolitik i 1955-56, hvor Khrusjtjov blev den nye stærke mand i Kreml efter en periode med kollektiv ledelse og interne magtkampe efter Stalins død i 1953. Hovedforskellen på Stalins og Khrusjtjovs udenrigspolitik er ifølge Zubok og Pleshakov, at Stalin så Den Kolde Krig som et forspil til en ny verdenskrig, en krig som Stalin derfor forberedte sig på, mens Khrusjtjov så Den Kolde Krig som en transformationsperiode med fredelig, økonomisk kappestrid, mellem en periode med verdenskrige og socialismens sejr. Både Stalin og Khrusjtjov så det som deres opgave at sikre socialismens sejr, men der er stor forskel på, om man tror den vil vokse ud af en ny verdenskrigs ragnarok eller som følge af, at socialismen vil sejre i den fredelige økonomiske kappestrid, hvad Khrusjtjov gjorde sig til talsmand for.

Khrusjtjov forsøgte også at bruge "blød magt". Ved at vise sig venlig og forsonlig overfor fx små nabostater og i det hele taget overfor lande i Europa udenfor Østblokken ønskede Khrusjtjov at erstatte kold krig med fredelig sameksistens, som byggede på en gensidig anerkendelse.²² Dette blev fra sovjetisk hold søgt realiseret, bl.a. ved rømningen af Porkkala-basen i Finland og accept af finsk medlemskab af Nordisk Råd i 1955, og ved at invitere ikke bare de nordiske statsministre, men bl.a. også Anthony Eden til Moskva på statsbesøg i 1955-56. Khrusjtjov så besøgene som en runde, hvor gamle uafklarede disputer og spørgsmål skulle løses, så man kunne komme videre med at realisere den nye sovjetiske udenrigspolitik. Herudover var samhandel vigtig som led i at styrke Sovjetunionens økonomiske og teknologiske kapacitet. H.C. Hansens statsbesøg i Moskva marts 1956 skal ses i denne kontekst. Det understøtter tesen om, at man fra sovjetisk side var interesseret i at få løst den knude op, man selv havde bundet i 1954 ved at holde fast i, at der skulle leveres et tankskib, før der kunne indgås en ny handelsaftale mellem Danmark og Sovjetunionen.

Den ofte citerede bemærkning fra Khrusjtjov under forhandlingerne i marts 1956 om, at russerne ikke har mere brug for et tankskib, end en død mand har for et varmt omslag, bliver mere forståelig, når man ved, at tankskibene var et pre-

²¹ Referat fra møde i Kreml 3. marts 1956.

²² Zubok og Pleshakov: *Inside the Kremlin's Cold War*, s. 184-85.

stigespørgsmål. Som Khrusjtjov sagde i den første forhandlingsrunde 3. marts, så var Sovjetunionen kun interesseret i det principielle spørgsmål.

”NATO, der blev domineret af U.S.A., ville kvæle Sovjetunionen, og det var Danmark, der ville lægge løkken om halsen på Sovjetunionen. Sagen havde nu engang udviklet sig sådan, at den nu stod på det danske tankskib, ”hvor det for fanden så end kom fra.” Prøvede man at opstille den hypotese, at Sovjetunionen ville slutte en overenskomst med Danmark uden tankskibe, ville det betyde, at Sovjetunionen kapitulerede over for NATO.”²³

COCOM SAT UDEN FOR INDFLYDELSE

Som nævnt oven for, var Danmark medlem af CoCom, der organiserede de vestlige landes kontrol med eksport af strategisk betydning til de kommunistiske lande. Skibe i almindelighed og tankskibe i særdeles var en helt central del af kontrollen. Tankskibe var omfattet af embargo, hvorfor Danmark ikke kunne eksportere den type skibe til Sovjetunionen. Men hvad med alternativet, fragt- eller handelsskibe?

De var ikke omfattet af embargo, men underlagt forskellige krav, hvoraf de vigtigste var krav til lasteevne og hastighed. For eksportørerne var problemet, at grænserne hele tiden var til diskussion, og at CoCom-landene ikke kunne blive enige om grænserne. De fragtskibe, Danmark og Sovjetunionen blev enige om i aftalen, der blev indgået i Moskva marts 1956, lå begge på kanten. Lasteevnen på ca. 10.000 brt ville de andre CoCom-lande næppe have svært ved at acceptere. Værre med hastigheden. Uanset om de ca. 17 knob var i lastet eller ulastet tilstand, ville det være svært at få især amerikanerne og briterne til at acceptere eksport af så hurtige skibe, dertil var den strategiske værdi for høj. Det var H.C. Hansen og de indviede ministre og embedsmænd helt klar over.

Forløbet og resultatet af forhandlingerne i marts 1956 må således også forstås i lyset af, at den danske regering kunne imødesee en voldsom kritik i CoCom, en type kritik det eksporterende land normalt efterkom gennem at undlade at gennemføre eksporten. For på forhånd at begrænse skaderne var det en fordel, at handelsforhandlingerne ikke var på den officielle dagsorden, at tidspresset var stort, hvis der skulle indgås en rammeaftale, at forhandlingerne var besværlige, og – ikke mindst – at sluterklæringen var tvetydig. H.C. Hansen brød solidariteten i CoCom og gennemtrumfede en eksport af fragtskibe, regeringen aldrig havde fået igennem, hvis den normale procedure var blevet fulgt. Ikke underligt at den efterfølgende kritik var massiv. Der er formentlig ikke på noget andet tidspunkt talt med så store bogstaver i CoComs mødelokale som under diskussionen af den indgåede aftale mellem Danmark og Sovjetunionen. Men den danske regering afviste kritikken med, at en aftale er en aftale, forhandlingerne havde været uhyre vanskelige, og hvis

²³ Referat fra møde i Kreml 3. marts 1956 (5.D.30.d/3).

Danmark skulle opretholde en eksport til Sovjetunionen, så var det den nødvendige pris.²⁴ Også i det lys giver den officielle fremstilling af forhandlingerne som en dramatisk konflikt med en stålsat H.C. Hansen, der endte som sejrherre, god mening. Den gav solidaritetsbruddet en passende anti-sovjetisk indpakning.

TANKSKIBSSAGEN SOM SPIN

Afslutningsvis et par kommentarer om, hvorfor kun en meget lille kreds skulle have kendskab til de udførlige referater. Egentligt dobbeltspil var der ikke tale om; at videregive redigerede udgaver af virkeligheden til en bredere offentlighed er vel blot hvad vi i dag ville kalde spin?

Det fremgår tydeligt af arkivmaterialet, at den pressemæssige styring af, hvordan nyheder om forhandlingerne skulle ud til offentligheden, var stram, og at man for så vidt både fra dansk og sovjetisk side var opmærksomme på, at sagen handlede om, hvordan man fremstod udadtil, og dermed også om, hvem der kunne vinde en propagandasejr – eller troede at kunne vinde en propagandasejr. På et tidspunkt i de langstrakte forhandlinger 5. marts sagde Svenningsen som argument for ikke at kunne godtage det sovjetiske forslag, at den tvetydighed, der lå i at udskyde forhandlingerne til 1957, ville være svær at håndtere overfor den danske presse. Den danske presse ville, når det kom ud, at en ny handelsaftale havde været drøftet, og at tankskibe havde været på bordet, spørge, om det også denne gang var et sovjetisk krav, at der skulle leveres et tankskib – ja eller nej? Hvis der ikke kunne gives et klart svar, havde den danske regering et problem. Hertil svarede den sovjetiske forhandler, at det også fra sovjetisk side var vigtigt, hvordan sagen blev præsenteret. Alle vidste, at det var et krav fra NATO (dvs. CoCom), at Danmark ikke måtte eksportere tankskibe, og Sovjetunionen kunne ikke bøje sig for et krav fra NATO. At man ikke ville bøje sig for et krav fra NATO var, som det er fremgået, et fast omkvæd hos de sovjetiske forhandlere.

Et af vilkårene for dagbladenes deltagelse i rejsen til Moskva var, at der ikke måtte skrives noget i den danske dagspresse, så længe forhandlingerne stod på, og at den eneste, der under forhandlingerne havde adgang til stats- og udenrigsministeren, var Social-Demokratens redaktør Peder Tabor. Det var oprindeligt meningen, at ingen pressefolk skulle have adgang til H.C. Hansen, mens forhandlingerne stod på; alle skulle vente til det afsluttende pressemøde. Det var den forsamlede dagspresse stærkt utilfreds med, og det blev derfor aftalt, at "H.C. Hansen regelmæssigt ville orientere chefredaktør Tabor til brug for en løbende baggrundsinformation for hele pressegruppen."²⁵ I den danske dagspresse står der ikke en lyd

²⁴ Jf. Boje, Rostgaard og Rüdiger: *Handelspolitikken som kampplads* for en mere detaljeret gennemgang af dette aspekt ved forhandlingerne, som ikke tidligere er inddraget i litteraturen om forhandlingerne.

²⁵ Notits om pressedækningen af H.C. Hansens besøg i Moskva, dateret 26. marts 1956, signeret Sigvald Kristensen 5.D.30.d/1.

om tankskibe og handelsforhandlinger, før aftalen endeligt var i hus. Det betyder selvfølgelig ikke, at pressen ikke kan have været orienteret af Tabor undervejs, men alle har i givet fald holdt mund, indtil en aftalen var på plads. Et officielt pressemøde blev afholdt på den danske ambassade i Moskva 6. marts om aftenen, og dagen efter kunne samtlige dagblade i lidt forskellige varianter fejre H.C. Hansens sejr. Denne måde at styre pressens adgang til stats- og udenrigsministeren på gav H.C. Hansen, Julius Bomholt og Peder Tabor en enestående mulighed for at styre, hvordan historien om forhandlingerne i Kreml 3.-6. marts blev fortalt videre.

Vi har en idé fra mediedebatter herom, at spin er et nyt fænomen, som stort set ikke eksisterende før dette årtusinde. Man behøver dog ikke ansatte spindoktorer for at kunne bedrive spin. H.C. Hansen var særdeles bevidst om betydningen af dagspressens skriverier for den offentlige meningsdannelse og i den konkrete sag også den udenlandske presses behandling af sagen. Det fremgår fx af kildematerialet, at Udenrigsministeriet bad samtlige danske ambassader om at indrapportere, hvad pressen i det pågældende land skrev om den ny handelsaftale mellem Danmark og Sovjetunionen. I det danske udenrigsministerium ærgrede man sig over, at historien i dele af den britiske presse var blevet til at danskerne (igen) ville sælge tankskibe til "the reds", mens man var yderst tilfreds med New York Herald Tribune's ledende artikel 8. marts 1956 om "Denmark and the Northern Flank", hvor der gives udtryk for, at "Mr. Hansen", sammenlignet med det nylige besøg i Moskva af den norske statsminister, "has conceded even less to the Russians, and the northern flank stands firm."²⁶

I orienteringerne til Danmarks partnere i NATO gentages den officielle udlægning af forhandlingerne. Der argumenteres derudover for, at det alt i alt også for NATO vil være en fordel med en normalisering af handelsforholdet mellem Danmark og Sovjetunionen. Levering af to fragtskibe i stedet for et tankskib fremstilles som en mindre, men absolut nødvendig indrømmelse, for at kunne indgå en ny handelsaftale.²⁷

Opgaven var sværere i CoCom. Ifølge instruksen til delegationen i Paris skulle den understrege, at H.C. Hansen havde afvist at eksportere et skib omfattet af embargo. Endvidere skulle den insistere på, at fragtskibene var i "fuld overensstemmelse" med CoComs regler. Det var en sandhed med modifikationer, idet CoCom-landene netop ikke var blevet enige om regler for hastighed og lasteevne, men USA havde klart tilkendegivet, at grænsen gik ved 15-15,5 knob, og Storbritannien afviste blankt, at der skulle gælde andre regler for Danmark. Endvidere

²⁶ Gennemgang bilagt udklip fra aviser af udenlandske presses reaktion på de dansk-sovjetske aftaler 7. marts 1956. Formentlig har det danske udenrigsministerium og den danske ambassade i Washington været aktive i at sørge for, at historien blev serveret på den rigtige måde. 5.D.30.d/1.

²⁷ 5.D.30.d/1 Orientering om stats- og udenrigsministerens officielle besøg i Moskva i marts 1956 fra direktør Svenningsen til Danmarks faste Repræsentant i Det nordatlantiske Råd (Orientering nr. 298), udateret (men er fra marts 1956).

skulle den danske delegation beklage, at aftalen med Sovjet var indgået uden forudgående konsultationer i CoCom, men regeringen havde jo ikke været klar over, at russerne ville forhandle handelsaftale, før man sad omkring bordet i Moskva. Det fremgik klart af, at der ikke havde været handelspolitiske eksperter med i den danske delegation, og desuden havde Danmark orienteret USA, Storbritannien, Frankrig og CoCom før afrejsen, om at hvis handelsaftalen skulle komme op, så kunne Danmark blive nødt til at underskrive en aftale uden den påkrævede forudgående konsultation i CoCom. Endelig understregede danskerne i CoCom, at aftalen var af stor betydning for den danske økonomi.²⁸

Referatet af møderne i CoCom tyder på, at den danske delegation gik mere på listefødder, end instruksens lagde op til.²⁹ Instruksens oser af, at en dårlig sag skal forsvares, dels fordi Danmark klart havde undladt at forelægge sagen i CoCom, dels fordi man ikke var indstillet på at arbejde for at sænke skibenes hastigheder til det niveau, USA og UK fandt rimeligt

KONKLUSION

De udførlige referater afslører ikke statshemmeligheder. Den økonomiske omgang med sandheden, hvor kun en lille sluttet kreds havde adgang til de udførlige referater skyldtes både et hensyn til de efterfølgende forhandlinger i CoCom og NATO og indenrigspolitiske hensyn. Som det fremgår, var CoCom aldrig gået med til at levere hverken tankskibe eller hurtiggående fragtskibe, hvis normale procedurer havde været fulgt. Derudover ville en offentliggørelse af den rigtige historie om handelsforhandlingerne ødelægge netop det, der set fra sovjetisk side var prestigesejren, at man fra dansk side principielt havde indvilliget i at levere tankskibe.

Man kan dernæst spørge, om nogen lod sig narre til at tro, at Danmark reelt havde indvilliget i at levere tankskibe til Sovjetunionen? Den danske dagspresse kunne 7. marts citere H.C. Hansen for, at "jeg har på forhånd gjort det klart for russerne, at vi næppe vil være i stand til at imødekomme ønsket om et tankskib", og H.C. Hansen blev fejret som en helt i den danske dagspresse i dagene fra 7. marts og frem.³⁰ Generelt fangede den vestlige presse pointen.

Den kommunistiske presse (Østeuropa, Sovjetunionen og Kina) rapporterede historien på en ganske anden måde. Forsøg på fra USA/NATO at fremkalde et modsætningsforhold mellem Danmark og Sovjetunionen ved at benytte Danmark som et springbræt for angreb på Sovjetunionen var blevet forhindret, og venskabets mellem de to folk styrket. Det fremhæves, at de to landes fælles erklæring om

²⁸ De fire orienterende noter blev afleveret omtrent samtidig med, at H.C. Hansen gik ombord i flyveren i Kastrup.

²⁹ CoCom Record of Discussion on Danish negotiations on sale of ships to the Soviet Union, 23.3.1956, doc. 2172, 28.3.1956. CoCom – early miscellaneous documents, No 64.213.

³⁰ Her citeret efter *Politiken* 7. marts 1956.

at fremtidige relationer skal bygge på fredeligt samarbejde, vil betyde en styrkelse af freden; af DDR pressen fremgår det endda, at H.C. Hansen under sit besøg i Moskva udtalte sig mod NATO og for fredelig sameksistens.³¹ Fiktionen, eller den måde, sagen blev fremstillet i den kommunistiske presse, og som også Khrusjtjov fremførte under forhandlingerne, var, at Danmark var blevet gjort til redskab for NATO, som ved at nægte Danmark at levere tankskibe til Sovjetunionen deltog i et forsøg på at kvæle Sovjetunionen økonomisk gennem en handelsembargo, og det var det, der nu var afværget. Begge parter fik således umiddelbart den historie, de ønskede, i egen presse.

Kernen i sagen var, at Sovjetunionen reelt ønskede samhandel med Vesten, herunder Danmark, for at styrke egen økonomiske og teknologiske kapacitet i kappestriden mellem Vest og Øst om, hvilken samfundsmodel der kunne give sine borgere det bedste liv. Både i 1952 og i 1954 søgte Moskva at bruge tankskibe til at fremme et dansk brud med CoComs embargo-politik og udnytte CoComs embargo i en propagandaoffensiv vendt mod dansk medlemskab af den vestlige alliance. Med ændringerne i sovjetisk udenrigspolitik 1955-56 var tankskibene blevet en hindring for at fremme egne mål. Fra sovjetisk side ønskede man afspænding og at bruge ressourcerne på at skabe økonomisk fremgang herunder flere forbrugsgoder til befolkningen, og det var den bagvedliggende og reelle grund til, at tankskibe ikke skulle være en hindring for, at der i 1956 blev indgået en ny handelsaftale med Danmark, både som et led i en afspændingspolitik og for at fremme samhandelen. Den historie er måske lidt mere kompliceret at fortælle, og har ikke samme dramaturgiske kvaliteter, men det er den rigtige, og den giver samtidigt et bedre indblik i Den Kolde Krigs skiftende konjunkturer og valpladser.

LITTERATURLISTE

Bøger

- Bjørn, Claus: *H.C. Hansen. En biografi*, København: Forlaget Fremad 2004.
- Boje, Per, Rostgaard, Marianne og Rüdiger, Mogens: *Handelspolitikken som kampplads under den kolde krig*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag (under udgivelse).
- Hammerich, Paul: *Velfærd på afbetaling*. En Danmarkskrønike 1945-72 (bd. 2), København: Gyldendal 1977.
- Jensen, Bent: *Bjørnen og Haren*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 1999.
- Lidegaard, Bo: *Jens Otto Krag 1914-1961* (bd. 1), København: Gyldendal 2001.
- Lidegaard, Bo: *H.C. Hansens liv og tid*, København: Gyldendal 2006.
- Olesen, Thorsten Barring og Villaume, Poul: *I Blokopdelingens tegn 1945-1972*. Dansk Udenrigspolitikens Historie bind 5. København: Gyldendal 2005.
- Tabor, Peder: *Nærbilleder. Erindringer om mennesker og begivenheder*, København: Forlaget Fremad 1961.
- Zubok, Vladislav og Pleshakov, Constantine: *Inside the Kremlin's Cold War. From Stalin to Khrushchev*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1996.

³¹ Se 5.D.30.d/1, presseklip og indberetninger fra samtlige danske ambassader.

Artikler i tidsskrifter

- Skivild, Morten: "Danmark og udvidelserne af Cocom's og USA's embargolister 1950-53", *Historie*, 2000:2, s. 296-317.
- Villaume, Poul: "Nødvendigheden som dyd. H.C. Hansen, NATO og sikkerhedspolitikken". *Vandkunsten* 9/10, 1994 s. 102-117.

Artikler i/bidrag til antologier og samleværker

- Bomholt, Julius: "Det fagre spil" i *Bogen om H.C. Hansen*, København; Forlaget Fremad 1960.
- Lauridsen, John T. m.fl. (red): "H.C. Hansen", opslag i: *Den Kolde Krig og Danmark*, GADS Leksikon. København: GADS Forlag 2011.
- Svenningsen, Nils: "Udenrigsministeren" i *Bogen om H.C. Hansen*, København; Forlaget Fremad, 1960.
- Sørensen, Lars Hovbakke: "Trekantregeringen", kapitel 16 i Elbjørn, Kasper og Gress, David (red.): *20 begivenheder der skabte Danmark*, København: Gyldendal 2006.

Utrykte kilder

- Udenrigsministeriets Arkiv, gruppeordnede sager 1945-1972:
- 5.D.30.A (Danmark-Sovjetrusland: Politiske forhold).
- 5.D.30.D/1-3 (Stats- og udenrigsminister H.C. Hansens besøg i Moskva 1956 inkl. bilag og Emner til drøftelse under besøg i Sovjetunionen i 1956).

MARIANNE ROSTGAARD

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG GLOBALE STUDIER

AALBORG UNIVERSITET

MOGENS RÜDIGER

PROFESSOR MSO, DR. PHIL.

INSTITUT FOR KULTUR OG GLOBALE STUDIER

AALBORG UNIVERSITET

ABSTRACT

Artiklen kaster, med inddragelse af hidtil ikke benyttet kildemateriale, nyt lys over handelsforhandlingerne mellem Danmark og Sovjetunionen i marts 1956. Forløbet af forhandlingerne er traditionelt blevet fortalt som en historie om H.C. Hansen, der ikke gav efter for sovjetiske krav om at levere et danskbygget tankskib til Sovjetunionen som forudsætning for underskrivelse af en ny handelsaftale. I givet fald ville Danmark have overtrådt CoComs bestemmelser og brudt solidariteten i den vestlige alliance.

Artiklen bygger dels på sagsakter fra CoComs arkiv, dels på det detaljerede referat fra forhandlingerne (i Kreml 3.-6. marts 1956), som i samtiden kun var kendt af en snæver inderkreds. Samtidige og de fleste senere fremstillinger har derfor bygget dels på officielle referater fra mødet, dels på Julius Bomholts skildring i "Bogen om H.C. Hansen". Med udgangspunkt i en dokumentation af det

faktiske hændelsesforløb op til og under handelsforhandlingerne i 1956 sættes dette ind i såvel dets realhistoriske som historiografiske kontekst for at forklare, hvorfor der har været en interesse i, både i marts 1956 og senere, at holde fast ved fortællingen om H.C. Hansen der stod fast, selvom det langt fra er en dækkende beskrivelse af hændelsesforløbet. CoComs bestemmelser blev nemlig brudt med den dansk-sovjetiske aftale i 1956.